

[Prospěšnost a účinnost jednání; hodnoty a jejich pojetí]

77/017

Když člověk dělá, co „má dělat“, plete se do jeho úvah téměř vždycky otázka prospěchu a prospěšnosti toho, co dělá, a to dokonce v několika různých směrech. Ve smyslu přísloví, že ani kuře nadarmo nehrabe, tu stojí především otázka, kolik já na tom vydělám, když se postavím za pravdu nebo když se dám do zápasu o spravedlnost. Ale ta otázka nemusí být vždycky postavena jen takto soběstředně až sobecky, nýbrž může být zaměřena na prospěch druhého, na prospěšnost pro druhé lidi, třeba i celé společnosti, národa, třídy apod. A tím už přecházíme vlastně hranici prospěchu osobního nebo osobnostně společenského a dostáváme se na rovinu uvažování zcela věcného, ev. věcně-společenského. Tam už se otázka po tom, co máme (nebo co „se má“) dělat, relativizuje na čistě technický problém, jak dosáhnout jednoduchého nebo komplikovaného cíle, jehož prospěšnost je prostě předpokládána (a tedy není problematizována, není předmětem otázky).

Je to vždycky třeba chápat jako znečištění, pokažení, úpadek tázání po tom, co je správné (mravné, zbožné atd.)? Jaké místo má čistě technická úvaha v morálním rozhodování? Je zřejmé, že nemůže být zcela vyloučena. Neboť co by pomohlo nějaké čistě mravní rozhodnutí, když by věcně neobstálo, a tedy bylo zcela neúčinné? Nerealizovaná, neúčinná pravda nebo spravedlnost by byla zajisté k ničemu. Ovšem otázka účinnosti nemůže být na druhé straně izolována, protože zcela pomíjí otázku toho, zda cíl, jehož je v daném případě účinně nebo neúčinně dosahováno, je správný (mravný, zbožný atd.), nebo nikoliv.

Tak se ukazuje, že vedle věcných hledisek, která nemohou být beztestně přehlížena a pomíjena, ale vždycky také spolu s nimi, tu jsou hlediska hodnotová, axiologická. Jinými slovy je vždycky v pozadí nějaký hodnotový žebřík, nějaká hierarchie hodnot a přiměřené hodnotové zaměření, hodnotová orientace člověka – jak o tom mluví např. v sociologii. Ovšem tady přistupuje nový, velmi hluboký a nesnadný problém. Každý pokus o věcné, předmětné uchopení hodnotového žebříčku a jednotlivých hodnot totiž jen v jiné souvislosti a na jiné rovině dělá opět to, co jsme zproblematizovali: vyhlašuje platnost nějaké hodnoty jako zcela nedotazovanou a neproblematizovanou, nýbrž pouze předpokládanou. Hodnota sama se pak stává jen jistou, poněkud odtažitou „věcí“, o jejíž „hodnotnosti“ se nepochybuje. Je však otázka, zda právě takovým myšlenkovým přístupem není povaha hodnot, resp.

povaha toho, co „má být“, zásadně zkreslována, nepřipustně posunuta a misinterpretována. Tím se ovšem dostáváme k otázce předmětné a nepředmětné skutečnosti a předmětných a nepředmětných myšlenkových (pojmových) konotací.

(Praha, 17. 7. 77.)